

SVEND JANS

BESÆTTELSE - BEFRIELSE

- omkring Dragør 1940-1945

DRAGØR KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV

5. MAJ 1985

Dette hefte udgives af Dragør kommune
gennem kommunens lokalhistoriske arkiv,
Stationsvej 9, 2791 Dragør

Billedmaterialet er udlånt af borgere i kommunen til brug for en udstilling i
bibliotekssalen, Vestgrønningen 18-20, i perioden 5.-12. maj 1985 til minde
om 40-året for Danmarks befrielse.

Teksten er skrevet af Svend Jans
som introduktion til udstillingens
afsnit om den lokale besættelsestids-historie.

Heftet er tilrettelagt af Knud Pallesen
og trykt i Dragør kommunes offset-trykkeri.

På omslaget:

Frihedskæmperne har den 5. maj strøget hagekorsflaget på Dragør Fort - og
Dannebrog går til tops.

2.oplag 1990

FORORD

Billederne i dette hefte er et lille udvalg blandt de mange, der er stillet til rådighed for Dragør kommunes mindeudstilling i 40-året for Danmarks befrielse fra tysk besættelse.

Der er god grund til at takke alle, som har bidraget med materiale og oplysninger - og vi håber, at andre må få lyst til at deltage i udbygningen af lokalhistorisk arkivs samlinger om dette emne.

Og så skal der naturligvis først og fremmest gå en tak til Svend Jans, Arne Funder og de andre, hvis initiativ, mod til at redigere og sans for udstillingsæstetik er forudsætningen for, at denne udstilling blev til.

Heftets tekst-del består af Svend Jans' kommentarer til udstillingens lokalhistoriske afsnit. Den gør et forsøg på at samle oplysninger om nogle mindeværdige begivenheder, personer og stemninger, uden dog at ville være den fuldstændige og endelige Dragørs Besættelsestids-historie.

Vi siger Tak for lån af både billeder og tekst

Knud Pallesen

OMKRING DRAGØR OG STORE MAGLEBY

1940-1945

Den overrumplende tyske besættelse af Danmark kom hurtigt til at præge Amager. Det tyske luftvåben lagde omgående beslag på Kastrup Lufthavn, og en række marinekuttere, udstyret til minestrygning, anløb i besættelsens første dage Dragør havn.

De mange, der havde deres bopæl nær lufthavnen, følte stadig truslen af muligheden for luftangreb mod dette mål. Men lykkeligvis blev et angreb aldrig realiseret. Derimod nedkastede britiske maskiner magnetiske miner over Drogden, rettet mod skibsfarten. Overflyvninger og luftalarmer blev efterhånden en hyppig oplevelse, og de påbudte beskyttelsesrum kom, under tyskernes voldsomme luftværnsild, for alvor i brug.

Den 2. maj 1940 overtog Værnemagten Dragør Fort, som derefter blev anvendt som skydeskole. Da tyske befæstninger blev udbygget i Jylland, overførtes fortets mest moderne skyts til kystbevogtningsanlæg ved Frederikshavn.

Kongelundsfortet fungerede videre med dansk bemanning indtil den 29. august 1943, da tyskerne greb ind mod det danske militær.

I gymnastiksalen til Dragør skole blev oprettet en samariter-station, hvor frivillige hold mødte op under luftalarm. Det var en spændende udkommando i de mørke timer, mens luftværnskanonerne bragede løs. Men der opstod ingen alvorlige situationer, udover de tilfælde, hvor forbrændte besætningsmedlemmer fra minesprængte skibe blev bragt i land.

FLØDESKUMSFRONTEN

Livet i dagligdagen gik trods alt videre, selvom den formørkedes af de uhyggelige resultater af den tyske lynkrig på de europæiske fronter. Den danske regering manede til ro og besindighed, og de veldisciplinerede tyske soldater havde ordre til at vise god opførsel. De kom snart til at præge gadebilledet herude. De handlede i alle butikker, og i bagerforretningerne blev det fede flødeskum indtaget i rigeligt mål - fra et stykke pap. "Flødeskumsfronten" kaldte tyskerne Danmark, mens Winston Churchill havde en anden version for det fredsommelige land: "Hitlers kanariefugl".

Tyske Junkers-transportfly i Kastrup Lufthavn.
Optaget i april-maj 1940, mens det endnu var muligt at komme i nærheden.

SMÅ OG STORE BEGIVENHEDER

I Store Magleby afholdtes sognerådsmøde den 9. april 1940, på selve dagen for besættelsen. Mellem de få sager, der blev behandlet, var en meddelelse om mørklægningsøvelse. Og så blev det vedtaget, at der skulle udlægges rottegift i april måned: Det kan nævnes, at en af de helt faste traditioner i Store Magleby, fastelavnsridningen, måtte indstilles helt under den lange besættelsestid.

Ville man høre andet end tyske sejrsmeldinger, måtte nyheder hentes fra svensk radio, eller man lyttede til Den Danske Stemme fra London - hvad tyske støjsendere trods alt ikke kunne hindre. Efterhånden blev flere og flere illegale blade distribueret, og de blev stærkt efterspurgt, læst i smug, inden naboen overtog dem.

Mellem danske i udlandet var søfolkene blandt de første, som efter den 9. april gik i allieret tjeneste. De var med i den konvoj-sejlads, der i de første krigsår kostede faretruende store tab i menneskeliv og tonnage. Søfolkene fra Dragør, forhyrede i de allieredes skibe, slap - med enkelte undtagelser - godt igennem den lange krig. Men det varede seks til syv år, før de igen kom tilbage til Danmark.

Tyskerne forhastede sig ikke med besøg hos de kommunale myndigheder. Men når deres planer og ønsker skulle forelægges, optrådte Værnemagten særdeles høfligt - i den første tid.

Inden længe kom en byggevirksomhed i gang i lufthavnen, i første omgang med en udbygning af startbanerne. Da man efterhånden fandt ud af, at opholdet i Danmark trak længere ud end beregnet, bredte man sig ud over alle grænser, med store ulemper for Dragør-området til følge.

I november 1941 lejede den tyske Kriegsmarine gymnastiksalen ved Dragør skole. Tre gange om ugen skulle der trænes. Dette lejemål ophørte dog i løbet af et år. Men i engene syd for Dragør og i hvidtjørns-arealet gravede tyskerne øvelses-skyttegrave - og her og på andre frie arealer hersede man med de menige.

Fredelig, dansk kontrol med udgående fiskerbåde.
Nordre Mole, Dragør, september 1942.

I 1942 blev der oprettet dansk politivagt på Nordre Mole i Dragør. Fiskerne skulle ved udsejling vise papirer - en kontrol, der som regel gik lempeligt for sig, også da der senere var flygtninge skjult i bådene. Det danske politi fik et særligt vagtlokale, indrettet i Dragør skoles kælder.

Det tyske hemmelige politi, Gestapo, trængte efterhånden tæt ind på modstandsbevægelsens sabotagegrupper. Særligt udsatte modstandsfolk måtte, med Gestapo i hælene, søge væk. Hermed kom den illegale trafik over Sundet for alvor i gang. Dette kom også de allierede flyvere til gode, som overlevede nedstyrtning på dansk område. Blandt andet blev flere eftersøgte, fra slutningen af 1942, sejlet til Skåne fra Dragør, hvorfra bådebygger Henrik Petersen gjorde sin første indsats, bistået af pålidelige hjælpere.

En af de mere vovelige flugtmuligheder blev i sommeren 1943 anvendt fra Dragør. Fra sydstranden roede to modige folk over Øresund i kano. De kom derefter fra Sverige til England og gik i allieret tjeneste.

Både skolebygningerne i Dragør og Dragør Strandhotel blev okkuperet af Værnemagten. Villa "Blå Hane" ved siden af hotellet blev ligeledes overtaget. Her blev flere mere modne soldater indlogeret, hvis opgave var at gå vagt langs kysten.

Værnemagten beslaglagde bl.a. "Strandhotellet" i Dragør. Bagved ses "Blå Hane". Men nu er det slut, og under bevogtning bliver der pakket sammen.

Værnemagtens aktion mod det danske militær blev indledt tidlig morgen den 29. august 1943. Først kl. 17.30 nåede tyske tropper frem til Kongelundsfortet, hvor Prins Knud på den tid var chef. Kongen havde på et tidligt tidspunkt meddelt, hvad der forestod - med ordre om, at der ikke måtte ydes modstand. Tyskerne åbnede ild uden varsel, og vagten ved porten blev såret af to skud i skulderen. Inden fortet måtte overgives, var beholdningen af lettere våben gjort ubrugelig. Officererne blev efter angrebet ført til en kortvarig internering på Holmen.

Besætningen fra et nødlandet, tysk fly bringes i land på Strandstien i Dragør, 1943.

I august-september 1943 begyndte tyskerne at anlægge en såkaldt rullebane syd for Store Magleby med tilslutning til lufthavnen. En cementvej med en længde på ca. 8 km blev lagt ud over markerne. Herfra kunne de tyske fly ad stikveje køres i dækning. Til formålet var en række store jordvolde opkastet, hvorimellem maskinerne kunne placeres, dækket af camouflagenet. Hele dette militæranlæg var beskyttet og bevogtet af luftværnsbatterier og lyskastere, der blev betjent af et større mandskab.

Lejen for de beslaglagte arealer måtte den danske stat lægge ud, og efter krigen krævede det store omkostninger at bringe den ødelagte jord i brugbar stand igen. I flere tilfælde måtte ejerne ydermere selv deltage i oprydningen.

Til trods for, at sabotage af militære anlæg på Amager blev opfattet som overordentlig risikofyldt, blev enkelte fly ved rullebanen alligevel ødelagt eller stærkt beskadiget.

JØDEFORFØLGELSEN I 1943

Da tysk politi søgte at arrestere de danske jøder, blev en omfattende hjælp organiseret for at bringe de forfulgte til Sverige. En af flugtvejene gik via Dragør, og i byens fiskerbåde blev der i dagene efter den 30. september 1943 bragt mange familier til Skåne. Grunden til, at dette lod sig gøre, var især, at Værnemagten holdt sig borte. Men Gestapo var aktiv, og den 4. oktober slog de til i Dragør. Biler med Gestapo-folk kom til havnen om aftenen, skød varselsskud og pågreb flygtninge, der netop var ankommet. Dette skete et par hundrede meter fra fiskerihavnen, og de, der allerede var kommet i bådene, fik tid til at flygte til alle sider. En del skjulte sig i byen, men adskillige blev bragt til Store Magleby, bl.a. i dr. Dich's bil. Næste morgen måtte så alle disse flygtninge søge til København for at finde nye flugtveje.

Natten mellem 1. og 2. oktober blev professor Niels Bohr med familie bragt til Skåne fra Dragør. Denne betydningsfulde flugt, der foregik med Fyrvæsenets båd, blev heldigt gennemført, så at Niels Bohr senere, via England, kunne flyve til U.S.A. - hvor han sidenhen kom til at deltage i udviklingen af atombomben. En af de, der organiserede flugten, var styrmand Eiler Haubirk, søn af den stedlige fyrmester. Haubirk, der var stærkt engageret i modstandsarbejdet, blev i begyndelsen af 1945 opsporet på Østerbro og dræbt af Gestapos kugler.

DE MILITÆRE VENTEGRUPPER - OG ANDRE

Medlemmer af K.U. - Konservativ Ungdom - i Store Magleby havde under besættelsen et godt sammenhold gennem den terrænsport, der blev dyrket i foreningen. Dette blev fra slutningen af 1943 grundlaget for opbygning af modstandsgrupper, som indgik i de såkaldte militære ventegrupper. Efterhånden blev folk udenfor K.U.s medlemskreds også optaget i grupperne, der var inddelt i enheder på ca. 6 mand. Den samlede styrke på Amager, der nåede op på omkring 1.000 mand, havde betegnelsen A.3., og opgaven lød på bevogtning af militære anlæg og offentlige bygninger, når besættelsen nåede frem til en afslutning.

Flere unge fra Dragør kom med i modstandsgrupper i København, bl. a. "Korps Aagesen" og "Polyteknikerne". En af de ansatte på Dragør rådhus blev på det grundlag hentet af Gestapo i sommeren 1944, men kunne under forhørene dække sine aktiviteter og slap fri - for så igen at slutte sig til sin modstandsgruppe.

VILLA "PAX"

Under transporten af jødiske medborgere over Sundet blev ingen af de lokale hjælpere afsløret. Men i længden lykkedes det ikke alle at klare frisag. Kort efter nytår 1944 etablerede Gestapo sig i villa "Pax" på Nordstranden, og et eftersøgningsarbejde blev indledt. Flere af Dragør-fiskerne fik travlt med at komme til Skåne, men det lykkedes ikke alle at komme afsted i tide. Flere blev hentet til villa "Pax", hvor der både var dansk og tysk mandskab. Det var en lokal stikker, der angav folk fra byen. Men Gestapo skaffede sig også adgang til det lokale folkeregister for at hente oplysninger. I enkelte tilfælde lykkedes det ansatte på rådhuset at kigge med i kartotekskortene og få advaret de eftersøgte. Mange, der blev hentet til villa "Pax", blev mishandlet og forhørt både her - og senere i København, før de endelig blev spærret inde i Frøslev-lejren.

ELLEN NIELSEN

Fru Ellen Nielsen, der solgte fisk fra Gammel Strand, havde i den hektiske periode formidlet kontakt mellem modstandsbevægelsen i København og fiskerne i Dragør og hjalp herigennem mange i sikkerhed. Men da hun i 1944 blev arresteret af Gestapo, kom hun til at bøde hårdt for sin store indsats. Hun måtte gennem mange forhør i Vestre Fængsel, hvorefter hun blev sendt til Frøslevlejren. Men herfra overførtes hun, den 14. december 1944, til koncentrationslejren Ravensbrück i Tyskland, en kvindelejr med umenneskelige forhold, hvor mange fanger døde af sult og andre blev aflivet i gaskamre. Sammen med enkelte andre skandinaviske fanger klarede Ellen Nielsen sig igennem rædslerne og kom hjem med Røde Kors-busserne, hårdt angrebet af tyfus. Det tog adskillige måneder, før hun var fuldt restitueret efter de hårde prøvelser.

FOLKESTREJKE, POLITIET AFLØSES AF LOKAL-VÆRN

Under folkestrejken i sommeren 1944 blev borgmester Holger Greisen og gasværksbestyrer Henry Steffensen arresteret af tyskerne, for at de skulle udpege de steder, hvor der kunne lukkes for gas og vand. For man brugte overalt i landet en lukning for forsyningerne som middel til at tvinge strejken til ophør.

Under folkestrejken, den 26. juni til 4. juli 1944, slap fødemidlerne op i Hovedstaden.
Ved egen indsats kunne man skaffe kartofler i Store Magleby.

Efter at det danske politi den 19. september 1944 var blevet overrumplet af tyskerne under en falsk luftalarm, sendtes omkring 2.000 betjente til tyske koncentrationslejre. 100 døde under opholdet - heriblandt enkelte fra Dragør og Store Magleby.

Som en nødløsning blev der herefter oprettet lokale vagtværn overalt i landet. De skulle søge at begrænse en truende stigning i kriminaliteten. I Dragør og Store Magleby overtog det frivillige brandmandskab opgaven, der blev klaret uden større, dramatiske begivenheder. Mandskabet var udrustet med armbind, stav, fløjte og lygte.

ILLEGALE VÅBEN

I det lokale område var der, som overalt i landet, vanskeligheder med at fremskaffe våben til modstandsbevægelsen, hvis første udstyr var mere eller mindre forældet. Det var først i besættelsestidens sidste fase, at mere moderne våben lod sig fremskaffe. Engelske og svenske maskinpistoler, håndgranater og moderne geværer indgik nu i udrustningen.

De blev transporteret herud på torve-vogne eller med Amagerbanen, skjult i halmmåtter.

Et våbenkup fra tyske vagter på Krudttårnsvej skaffede også et par enkelte geværer. Men dette våbenkup fik et efterspil, da tyskerne i deres eftersøgning fandt frem til lederen i Store Magleby, gartner Gerhard Jørgensen, Fælledvej, hvor flere våben var skjult. Tyskerne tog hunde med, for at forfølge sporet. Men hundene skar sig på drivbænk-glas, og med blod på poterne mistede de sporsansen - og eftersøgningen blev resultatløs.

Et stort og udbytterigt våbenkup blev gjort på et gartneri syd for Store Magleby i begyndelsen af 1945. I nærheden af gartneriet lå et luftværnsbatteri med tysk og dansk besætning. I det kolde vejr søgte folkene over i gartneriets fyrrum i frokostpausen, hvor de uforsigtigt lagde våbnene fra sig. En dag trængte fire bevæbnede modstandsfolk ind i fyrrummet og holdt de ca. 20 mand op. Deres våben blev samlet sammen og kørt bort i en vogn fra Telefonvæsenet - som iøvrigt allerede havde assisteret ved at skære nødvendige telefonledninger over. Det tog derfor lang tid for tyskerne at tilkalde hjælp, så våbnene nåede at blive bragt i sikkerhed. Ejeren af gartneriet blev naturligvis mistænkt for medvirken. Men skønt han selvfølgelig var part i sagen, og selvom der i forvejen var skjult andre våben hos ham, klarede han dog frisag.

De fleste unge frihedskæmpere havde aldrig før haft våben i hænde, og derfor måtte en påkrævet instruktion praktiseres på gode skjulesteder. Nødvendige skydeøvelser foregik i fyrgrave i gartnerier, i grisestalde og på Wieders Væverier og andre mærkelige steder. Disse risikable gøremål blev klaret, uden at nogen blev afsløret.

JØRGEN RØJEL

En sommeraften i 1944 gik en svensk fiskerbåd ind til sydkysten på Amager. Her blev to modstandsfolk, der ville tilbage til det aktive arbejde, sat i land. De syntes, der var for fredeligt i Sverige. I mørket fandt de frem til præstegården i St. Magleby, hvorfra dr. Dich snart efter blev tilkaldt til en blindtarmsbetændelse - som netop var blind. Doktorens arbejde blev i stedet det risikable at køre de to til København. Den

ene, læge Jørgen Røjel, blev senere pågrebet, men da han kunne skjule sin rette identitet, endte han i Frøslevlejren. Herfra foretog han en fantastisk flugt, skjult i en kasse med gamle brødrester.

SHELLHUSET, JØRGEN PALM PETERSEN OG KAJ HOLBECH

Da Shellhuset blev bombet af R.A.F. den 21. marts 1945, sad en række fremtrædende modstandsfolk indespærret i øverste etage. En del af dem reddede sig mirakuløst ud af den brændende bygning, medens andre omkom, da flere etager brød sammen. Mellem de omkomne var Jørgen Palm Petersen fra Dragør, der var taget af Gestapo sammen med Mogens Fog og Aage Schoch - som begge slap ud fra Shellhuset i levende live. I det møde, hvor Gestapos fælde klappede i, deltog også redaktør Kaj Holbech, der i en lang årrække havde sin bopæl i Dragør. Han forsøgte at flygte fra Gestapo, men blev skudt ned på trappen.

Jørgen Palm Petersen var især aktiv indenfor modstandsgruppen "Speditørerne", der specielt arbejdede med flygningstransport og kurer-tjeneste til Sverige.

LODSERNE

Lodstjenesten fra Dragør fungerede gennem hele krigen under en uhyre risiko. Først og fremmest på grund af de talrige magnetiske miner, som af allierede fly blev nedkastet i farvandet, og som resulterede i en lang række minesprængninger med betydelige tab af skibe og mandskab.

Men fulgt af et mirakuløst held slap lodserne igennem uden tab. Ofte var det dog tæt på, og i flere tilfælde kunne lodsådene bringe sårede søfolk frelst i land.

Den 21. april 1945 lykkedes det, efter aftale med modstandsbevægelsen og gennem en snedig manøvre, at sejle de to bedste både til Limhamn med flere lodser og bådmænd ombord. Den tredje og sidste lodsåde blev i havnen, malet i en ny farve og gjort ukendelig.

DE SIDSTE MÅNEDER

I efteråret 1944 var Dragør skole, som så mange andre i landet, blevet beslaglagt af Værnemagten. I den allersidste tid inden befrielsen blev skolen brugt som lazaret for 27 sårede, tyske soldater. Missionshuset og det tidligere bibliotek i von Ostensgade måtte i flere måneder anvendes til undervisning for de "forviste" skolebørn.

"Dragør" - den hyggelige, lille førkrigs-færge - blev i krigens sidste måneder beslaglagt af tyskerne. Den blev ikke længe efter sænket i Kieler-kanalen af allierede fly.

Ifølge helt nye oplysninger var, den 2. april 1945, omkring 700 amerikanske bombemaskiner, eskorteret af 600 jagere, på vej fra England mod Danmark. Målet skulle være at ødelægge tyske flyvepladser her i landet. Men på grund af tæt tåge blev maskinerne kaldt tilbage. Der kan nok ikke være tvivl om, at dette angreb på flere måder ville have kostet dyrt, sikkert også på Amager.

Frihedskæmpere fra Syd-Amager samles ved Store Magleby kirke tidlig morgen den 5. maj.

OG SÅ KOM BEFRIELSEN

Natten mellem 4. og 5. maj blev samtlige frihedskæmpere mobiliseret. I Store Magleby blev skolen samlingssted, hvorfra mandskab kunne sendes ud til de pålagte opgaver. Udrustningen var nu i orden, men i den afklarede, militære situation blev der ikke brug for de mange våben herude. Men der blev travlt med at samle de våben sammen, som tyskerne havde måttet aflevere.

De lokale "lotter" sørgede for nødvendig forplejning.
Her er de i gang med at forberede middagen i Store Magleby skoles kælder.

Da kapitulationen endelig var en kendsgerning, blev glæden over friheden trods alt også præget af dystre begivenheder. Som mange andre steder i landet kostede de sidste dage også i Dragør tab af menneskeliv. Sent om aftenen den 4. maj blev den unge Dirch Strøbech skudt ned ved Engvej af ukendte gerningsmænd. Den 6. maj blev Holger Kampmann Arnild dræbt, da han, uforsigtigt, gik over Vestgrønningen

med en pistol i hånden for at gøre op med de Gestapo-folk, der havde skjult sig i Dragør skole. Ved Brandstationen blev han skudt ned fra skolens vinduer, og en anden var ved at dele hans skæbne under et forsøg på at redde ham - men klarede sig dog i sikkerhed.

Og efterhånden kom så hertil også meddelelserne om de, der i de seneste måneder var bukket under for lidelserne i de tyske koncentrationslejre.

Men lysene blev tændt i alle vinduer om aftenen den 4. maj, og i doktor Dichts karet blev borgmester Greisen og hustru kørt byen rundt, trukket af begejstrede borgere. Den lange krig sluttede i glæde over den genvundne frihed - men også i sorg over dem, der betalte med deres liv.

Frøslevfanger får en hjertelig modtagelse ved hjemkomsten til Dragør.
På vognen ses, fra venstre: bagermester Ibsen, hvis hustru (ved siden af) har kørt med det sidste stykke vej. Bag den oprakte arm: fisker Jens Wærling.

I maj 1945 vendte Dragør-fiskerne hjem fra Skåne.
I båden, der løber ind i fiskerihavnen, ses Henrik Petersen, Einar Larsen og Georg Schwartz.

- og så fik bådebygger Henrik Petersen endelig - med datteren på armen -
fast grund under fødderne i Dragør igen

Edvard Olsen og Vejmand Carl Larsen ophæver pigtråds-spærringen i Toldergade.

Mellem alvorlige pligter var der, trods alt, også stunder til et lille hvil på de grønne områder ved Store Magleby skole.